

УДК 27-53:780.633.1]:327.88((470+571):477)

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-4\(18\)-434-443](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-4(18)-434-443)

Кіндратюк Богдан Дмитрович кандидат педагогічних наук, доктор мистецтвознавства, доцент, професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, тел.: (067) 342-21-65, <https://orcid.org/0000-0002-8040-4034>

ПЕДАГОГІКА ЦЕРКОВНИХ І СВІТСЬКИХ ДЗВОНІНЬ У ПОРУ ВЕЛИКОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Анотація. Огляд педагогіки церковних і світських дзвонінь сприяє розкриттю проблеми взаємозв'язку їх виховного й оздоровлюючого потенціалу. Його висвітлення актуальне в час подолання наслідків Великої російсько-української війни. Важливо, передовсім, прагнути не захворіти, мати надійну витримку й здатність легко переносити всілякі життєві негаразди тощо. Значимо вміти зміцнювати свою стресостійкість, застосовувати різні засоби збереження всіх видів здоров'я (духовного, морального, соціального, психічного, психологічного й тілесного). Важко переоцінити можливості мистецтва, зокрема церковного, музики дзвонів. Між методик, що множать резервні духовно-фізіологічні можливості організму, виділяють арттерапію, як здоров'язбережувальну технологію. Саме музика церковних і світських дзвонінь об'єднує оздоровчі можливості (вплив на тіло й душу) і виховні (дію на мораль, дотримання звичаїв тощо). Завдяки християнським обрядам уклалися канонічні засади застосовування дзвонів, формувалися народні звичаї використання такої музики. Ця звукова домінанта у доквіллі додавала в нього певний порядок, етикет, упорядковувала й надавала святкового чи сумного настрою. Краса дзвонінь, архітектура дзвіниць, відображення цього у візуальних видах мистецтва, літературі, музиці – ці головні елементи системи *дзвонарська культура* є духовною пам'яттю нашого народу. В її пізнанні неабияке значення має плекання етнокультурної компетентності освітян/освітянок відносно доречного використання належних педагогічних засобів здоров'язбережувальної роботи, мотивування вихованок і вихованців до безперервної самоосвіти, зокрема в аспекті опанування відомостями зі сфери дзвонарства (правдива інформація з історії України, багатство надбань її культури, наукові основи сприйняття музики, зокрема дзвонів тощо).

Ключові слова: війна, здоров'я, арттерапія, педагогіка, церковні й світські дзвоніння, виховний і оздоровлюючий потенціал.

Kindratiuk Bohdan Dmytrovych Candidate of Pedagogical Sciences, Doctor of Art Studies, Associate Professor, Professor of the Department of Pedagogy and Educational Management named after Bohdan Stuparyk, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, tel.: (067) 342-21-65, <https://orcid.org/0000-0002-8040-4034>

PEDAGOGICS OF CHURCH AND SECULAR BELL-RINGING DURING THE GREAT RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Abstract. Review of the pedagogics of church and secular bell-ringing contributes to highlighting the problem of the interrelation between its educational and healing potential. Its consideration is relevant while overcoming the consequences of the Great Russian-Ukrainian War. First of all, it is important to strive to remain healthy, to develop the robust endurance, the ability to easily overcome different kinds of hardships, etc. It is essential to improve your stress resistance, use various means of maintaining all types of your health (spiritual, moral, social, mental, psychological, and physical). It's hard to overestimate the power of art, particularly church art, the music of bells. Among the methods that increase the reserve spiritual and physiological capacities of the body, art therapy is highlighted as a health-saving technology. It is the music of church and secular bells that combines healing (impact on the body and soul) and educational (impact on morality, observance of customs, etc.) advantages. The Christian rituals fostered the establishment of the canonical principles of bell-ringing and formation of the folk customs of using such music. This sound dominant in the environment added a certain order and etiquette to it, organized it, and granted it a festive or somber mood. The beauty of the bell-ringing, the architecture of the bell towers, their reflection in visual arts, literature, and music-these main elements of the bell culture system constitute the spiritual memory of our people. To comprehend it, it is of great importance to cultivate the ethnocultural competence of teachers in using the appropriate pedagogical means of conducting health promotion activities, motivating students to continuous self-education, in particular in terms of obtaining information on bell-ringing (true information on the history of Ukraine, the richness of its cultural heritage, the scientific basis for perceiving music, including music of the bells, etc.)

Keywords: war, health, art therapy, pedagogics, church and secular bell-ringing, educational and healing potential.

Постановка проблеми. Нові виклики перед громадянами України створила проблема подолання наслідків військових дій унаслідок широкомасштабної агресії Росії на терени нашої держави. Таке актуальне питання потребує передовсім умілого застосування кожним багатоманітних засобів збереження та зміцнення здоров'я. Виразними нині, як міркуємо, є

жага не захворіти, мати надійну витримку, вміння легко переносити всілякі життєві негаразди тощо. Екстраординарну квінтесенцію при цьому має вдосконалення особистістю різними засобами своєї стресостійкості – визначальної поруки доброго здоров'я. Не випадково в народній культурі українців мудро твердиться, що *всі хвороби – від нервів*. Тому першочергово треба кожному навчитися застосовувати такі прийоми саморегуляції: переводити свою увагу, забутися, уміти спрямувати думки на щось позитивне, відволіктися на приємне міркування і т. д. У цьому аспекті важко переоцінити можливості мистецтва, зокрема церковного, музики дзвінків і дзвонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині все більшу увагу дослідників привертає питання розповсюдження дзвонів і дзвонінь в Україні [4], обґрунтовується застосування їхньої музики як засобу зміцнення духовних сил людей, їх оздоровлення [11, с. 31–33]). Його ефективність підвищується завдяки вірі в можливість дзвонарського мистецтва, поінформованості про його виховні резерви [1]. Зроблена спроба привернути увагу до питання рекреаційно-туристичного потенціалу дзвонів і дзвіниць ареалу Карпат і Прикарпаття [5]. Поміж технологій, які множать резервні духовно-фізіологічні можливості організму, виділяють музикотерапію. Вона – одна з найбільш значущих у психолого-педагогічному контексті видів естетотерапії, або арттерапії. Цей доволі доступний вид психотерапії підходить як дорослим, так і дітям. Вона покликана не тільки лікувати психіку *мистецтвом*, а й, на наше переконання, перш за все, зміцнювати її. Нині вже вивчено музикотерапію як інноваційну здоров'язберезувальну технологію. Розкрито її зміст, запропоновано рекомендації стосовно застосування на практиці. Наслідком є позитивний вплив на становлення та розвиток гармонійної особистості через дію на емоційно-почуттєву сферу, інтелектуальні й комунікативні здібності, психофізіологічний стан. Серед форм і видів музикотерапії є активна й рецептивна [6; 10]. Але, у таких майстернях, чомусь, не завжди нагадують про феномен музики дзвінків і дзвонів, її лікувальне й виховне використання.

Мета наших статті бачиться в розкритті взаємозв'язку виховного й оздоровчого потенціалу церковних і світських дзвонінь.

Виклад основного матеріалу. Магія дзвоніння, унікальність звучання згаданих ударних музичних інструментів із групи ідіофонів віддавна не залишала байдужими людей. Феномен такої музики, її містика особливо справляла на них враження після розповсюдження християнства в його общинах на обширах планети Земля. Звучання дзвона повідомляє Благую вість, його уособлюють з Євангелієм у музиці, молитвою її всеохоплюючим голосом дзвонінь до Вседержителя. Церковні канонічні дзвоніння, як один із найособливіших чинників історії культури, впливали на мораль, звичаї та залишили глибокий слід у східноєвропейському музичному фольклорі [3, с. 107].

Посеред останніх солідних узагальнюючих студій відносно складових здоров'я, його цілісного дослідження знаходимо монографію Мирослава

Савчина *Здоров'я людини. Духовний, особистісний і тілесний виміри.* Корисним є методологічне мотивування доцільності виокремлення науковцем у структурі здоров'я кожного з нас духовного, морального, соціального, психічного, психологічного й тілесного складників, розкриття сутності цих понять, їхні критерії та емпіричні прикмети, окреслені зв'язки між ними, з'ясовано стратегії ставлення до здоров'я, його типи та рівні, визначені принципи й завдання покращання [8].

Будь-який вид здоров'я має свої основні засоби зміцнення, зокрема це стосується, перш за все, усвідомлення можливостей дії музики на особистість з урахуванням її індивідуально-психологічних особливостей, осіб рівня освіченості. Оздоровчий потенціал музики розглядаємо крізь призму можливостей музикотерапії, а виховний – її застосування в роботі зі здобувачами/здобувачками довшівської освіти на уроках і позакласній діяльності. Міркуємо, що канонічні церковні й світські дзвоніння, як своєрідна музика, її феномен єднають оздоровчі й виховні можливості.

Обговорення питання значення дзвонарства для громадян/громадянок України в умовах війни зумовлює розгляд потреби синтезу основних функцій мистецтва. Модерна естетична наука розширила їх аристотелівську модель (пізнавальна, виховна й емоційного впливу), увівши таке призначення: соціальне, пізнавальне, сугестивне, виховне, компенсаційне, комунікативне, прогностичне. Значимість світського й церковного биття у дзвони, зокрема мистецтво виконання парафіянином/парафіянкою уставних дзвонінь або творення ними придуманих дзвонарських композицій, довершеність і краса архітектури дзвіниць як плернерних музичних споруд – ці головні елементи системи *дзвонарська культура* є духовною пам'яттю нашого народу. Тобто вона – важлива складова соціальної функції. Водночас у дзвонарському мистецтві вишукуємо інші його призначення.

Із ціллю реалізації функцій мистецтва, зокрема, як підґрунтя зміцнення стресостійкості особистості, завдяки, приміром, отриманій насолоді від ознайомлення з творами малярства, скульптури, графіки, архітектури тощо, варто взяти за приклад нещодавно опубліковану яскраво ілюстровану *Історію мистецтва від найдавніших часів до сьогодення* (редактор Стівен Фартінг) [2]. Вона значима хоча б тим, що до її написання залучили відомих мистецтвознавців і мистецтвознавчинь, істориків/історичок культури. Ними відібрані знакові мистецькі твори, які допомагають скласти цілісне уявлення про еволюцію художнього мислення з давніх часів донині. Цьому допомагає вдалий супровід статей хронологічною шкалою. Вона полегшує орієнтування у відповідному історичному контексті, укладений *Глосарій*, окремі відомості про 41-го автора/авторку статей, поміщено *Джерела цитат*, ілюстрацій; просторий *Алфавітний покажчик*. При опануванні інформації із цієї оригінальної енциклопедії базових відомостей про світові шедеври архітектури, скульптури, малярства, графіки, концептуального мистецтва, як

своєрідної арттерапії, віднаходяться ті, що стосуються музики. Оскільки для кращого сприйняття, зокрема розуміння задуму проілюстрованих творів митців і мисткинь, їх ідей, автори/авторки, при необхідності, витовмачують семантику зображених музичних інструментів, інших деталей, пов'язаних із музикою, відзначають її функції та значимість тощо. Серед відомостей є ті, що нагадують про давнє виробництво бронзи в різних місцях світу [2, с. 42, 68–69] (вона, як знаємо, – найкращий матеріал для виробництва голосних дзвіночків, дзвоників і дзвонів), побутування їхніх видів (західно-, східноєвропейських, китайських) [2, с. 43], зображення на окремих малярських роботах фону з його вертикальним осердям, яким є вежі дзвіниць, ратуш із годинниковими дзвонами [2, с. 132, 164, 182 та ін.]. Вони ніби наповнюють зображене відзначенням плину часу, упорядковуючи його, вносячи певний ритм, порядок у життя людей.

Але, досадно, що для багатьох наших співвітчизників і співвітчизниць дзвонарська культура із-за невідання про її елементи й значиме місце в українознавстві ще залишається своєрідною тєрра інкòгніта. Адже разом із прогресивними змінами в житті людей, ХХ століттю притаманні трагічні події, особно реквізиції дзвонів на мілітаристські потреби світових воєн, атеїстичною системою заходів у минулому СРСР. Наслідком стало те, що звукове довкілля сіл, містечок і міст надовго втратило свою своєрідну звукову домінанту. Це внесло негативні поправки в ставленні багатьох поколінь до такого культурного надбання українства як дзвонарство. Ще однією причиною байдужого відношення окремих наших сучасниць і сучасників до церковних дзвонів є не тільки донедавна відсутність такої музики, а й забрудненість звукового довкілля, “глухуватість” із-за цього до сприйняття звучання дзвонів.

Заразом із кінця ХХ століття в умовах відродження в Україні дзвонарства появилися нові можливості знайомства з ним у навчальних закладах. При опануванні здобувачами й здобувачками вищої освіти її змісту повідомляються правдиві відомості з історії України, засвоюються багатства надбань її культури, усвідомлюється етнічна структура особистості, знайомиться з науковими основами повноцінного сприйняття музики, зокрема дзвонів, її оздоровлююче-лікувальною дією на душу й тіло. Нагадується, що серед засобів зміцнення різних видів здоров'я вагомими є спеціально підібрані твори музичного мистецтва. Важливим тут бачиться формування етнокультурної компетентності майбутніх учительок/учителів, особливо музичного мистецтва [9], їхня підготовка до застосування дзвонарства у вихованні підлітчих і підлітків [1].

Нині опрацьовуються нові кампанологічні джерела. Встановлено, що завдяки християнським обрядовим практикам упродовж віків уклалися канонічні засади церковного застосовування дзвонів. Розвиток їхнього побутування в Україні супроводжувався не лише формуванням канонічних приписів, а й, як зауважив один з основоположників української кампанології

Юрій Ясіновський, народних звичаїв використання музики дзвінків і дзвонів. Це точно формулювало способи й тривалість биття в них, що виринали із законів культу, обрядових форм, життя сіл, містечок і міст, їхніх традицій. Своєю чергою звучання різних дзвонів, як домінанта звукового ареалу, «вносили в усе це певний порядок, етикет, упорядковували й надавали їм святкового чи сумного настрою» [12, с. 343]. Закономірно, що розповсюдженість церковних і світських дзвонів, інші складові дзвонарства, як поважні атрибути повсякденного життя, багатство їхньої символічно-метафоричної образності, містка типізація міцно вкоренилися в народній культурі українців і українок [3, с. 505–543], їхньому красному письменстві [3, с. 544–600], візуальних видах мистецтва [3, с. 601–637], творчості українських композиторок і композиторів [3, с. 638–680]. У цьому теж убачаємо значні виховні й оздоровлюючі можливості, якими слід скористатися.

Пам'ятаємо напружені історично значимі для України дні Революції Гідності, тодішнє гвалтовне побивання дзвонів Києво-Михайлівської Золотоверхої чернечої обителі. На її відновленій дзвіниці облаштовано карийон, який звучить протягом доби, зокрема двічі виконує наш державний гімн. Жалібно звучали дзвони при відспівуванні Героїв Небесної Сотні. Сумний голос дзвонів лунає на похоронах воїнок і воїнів, які полягли при обороні України від російських агресорів. У роковини Голодоморів, ушановуючи їхню пам'ять, керівники й керівниці держави, при поминальних ударах дзвонів, покладають квіти до Пам'ятного знака безвинно убієнних. Такі безвідрадливі звучання ідіофонів стають своєрідною спонукою до катарсисного очищення.

У нашій педагогічній взаємодії зі студентами й студентками Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, зокрема спеціальності *Середня освіта. Біологія*, рекомендується, приміром, при майбутньому налагодженні вивчення ліцеїстами й ліцеїстками в 10-му класі її розділу *Обмін речовин і перетворення енергії* засвоїти відомості про цілющий вплив музики дзвонів на людський організм. Адже він, як твердять фахівці/фахівчині Івано-Франківського національного медичного університету, є енергоінформаційною структурою зі своїми біополями, тобто своєрідними вібраціями. Цей факт доводить квантова фізика. Теорія загалом перегукується з твердженням Церкви про те, що людина складається з трьох рівнів: тіло, душа й дух. А підґрунтям нашого життя якраз виступають біополі, що випромінюють, навіть, атоми людського тіла. Такі біополі, за переконаннями медиків і медиків, забезпечують обмін речовин й енергії. Уважається, що хвороби виникають внаслідок дисонансу цих біополів. Їхні надлегкі частинки добре збуджують звукові хвилі дзвонів. Біополі, у свою чергу, блокують шкідливі елементи, у тому числі вільні радикали (якраз вони призводять до раку, викликають генетичні мутації тощо). Воднораз музика дзвонів має своє значення в енергоінформаційному обміні. Адже людина

складається із семи енергетичних центрів, які можуть згортатися внаслідок образи, переживання, страхів, гніву, інших негативних емоцій, які особистість не змогла «відпустити». Зацепеніння того чи іншого центру викликають негативні життєві обставини, що призводить до недуг. Відаємо, що кожен енергетичний центр за вібраціями співзвучний із певною мантрою чи звуком, який гармонізує його. Саме звучання дзвонів перед початком богослуження допомагає вірянкам і вірним налаштуватися на щирі молитви, духовно розкритися [7], а при вдарянні в кампани у найважливіших моментах Служби Божої досягти, навіть, катарсису.

У педагогічному досвіді автора практикуються творчі завдання, що пропонуються майбутнім педагогам і педагогиням. Із метою привернення уваги до звучання дзвоників, дзвінків і дзвонів, рекомендується розробити поради для здобувачів/здобувачок освіти основної школи стосовно пізнання краси звучання ідіофонів. Прикладом можуть бути такі: *Маєте можливість узяти в руки дзвоник – задзеленчіть, вслухайтесь, оцініть феномен звучання, його містику, полюбуйтеся переливами, затуханням, накладанням обертона на обертон; Дайте оцінку звучання церковних дзвонів з їхнього набору на дзвіниці; Визначте різницю звучання годинникових дзвонів і церковного дзвоніння; Навчіться переводити увагу з власних душевних переживань на звучання різних церковних дзвонів, їхній заклик; Спробуйте отримати втіху від майстерної оцінки українськими прозаїками/прозаїчками й поетесами/поетами місця церковних дзвонів у житті народу, імітації їхніх звучань у музичних творах; У Великодні дні, коли протягом трьох днів дозволяється бажаним бити в церковні дзвони, спробуйте це зробити, творіть ті ритми, які вам подобаються та ін.*

При підготовці здобувачів і здобувачок вищої освіти до педагогічної практики у навчальних закладах звертається увага на правильне інструктування їхніх вихованців/вихованок стосовно реагування на биття у дзвони на сполох. Адже в Україні 21 серпня 2022 року затвердили нові сигнали тривоги. Відповідно, їх почали запроваджувати в деяких громадах. Про це повідомив Центр протидії дезінформації при Раді національної безпеки і оборони України. Ось як звучать такі вістки: «сигнал хімічної небезпеки – звук церковних дзвонів; сигнал радіаційної небезпеки – дзвін у набат (правильніше – сполошне чи гвалтовне дзвоніння або вдаряння в сполошний дзвін. – Б. К.); сигнал евакуації з міста – гудок потяга; безперервний 30-секундний сигнал сирени, як і раніше, означає повітряну тривогу». Звісно, такі звукові повідомлення повинні передбачати не тільки певні раціональні тілесні дії, а й, передовсім, реальну оцінку ситуації, згуртування психічних сил, налагодження внутрішнього порядку тощо.

Сприяє формуванню педагогічних компетенцій майбутніх освітян/освітянок пропозиція виконати творчі завдання стосовно пошуку й окреслення, приміром, рекомендацій для батьків учнів і учениць: *Як*

допомогти дітям пережити кризу? Як зрозуміти свою дитину? Як допомогти їй під час війни? Спроба дати відповідь на ці й подібні запитання спонукає не просто звернення до пошуку потрібних відомостей і засобів, а й їхню систематизацію відповідно до індивідуально-психологічних особливостей вихованців і вихованок, звернення до потенціалу мистецтвотерапії, педагогіки дзвонінь.

Висновки. Розгляд питання педагогіки церковних і світських дзвонінь сприяв розкриттю проблеми взаємозв'язку виховного й оздоровлюючого потенціалу феномена музики дзвонів. Утверджено переконання, що неабияку вагу має вміння дорослої та підростаючої особистості застосовувати різні засоби зміцнення всіх видів здоров'я. У цьому аспекті набуває особливої значимості вдосконалення стресостійкості, уміння застосовувати прийоми саморегуляції. Якраз церковні й світські дзвоніння, на наше переконання, об'єднують оздоровчі можливості (вплив на тіло й душу) і виховні (дію на мораль, дотримання звичаїв тощо). У такому контексті неабияке значення має плекання етнокультурної компетентності майбутніх освітніх працівників/працівниць відносно доречного використання ними належних педагогічних засобів (змісту, методів, форм) здоров'язбережувальної роботи, оптимального мотивування своїх вихованок і вихованців до безперервного всебічного самовдосконалення. **Перспективу подальших розвідок у запропонованому напрямі** бачимо в пошуці нових джерельних матеріалів із кампанології, облік знищених її пам'яток унаслідок широкомасштабної військової агресії Росії проти України, обґрунтування психолого-педагогічних засад оптимального залучення підлітків і підлітчих до творення та сприйняття дзвонарських композицій.

Література:

1. Ільчук Л. Підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання підлітків засобами дзвонарства : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Івано-Франківськ, 2018. 18 с.
2. Історія мистецтва від найдавніших часів до сьогодення / [заг. ред. Стівен Фартінг; передм. Річард Корк]. Харків : Viva, 2019, 576 с.
3. Кіндратюк Б. Дзвонарська культура України : монограф. / [наук. ред. Юрій Ясіновський]. 2-ге, випр. і доп. вид. Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2015. 912 с.+ CD (Історія укр. музики: Дослідження, вип. 19 / Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України).
4. Кіндратюк Б. Літопис відродження дзвонарства в Україні. Рецензія на книгу Галини Марчук Дзвони: повернення до витоків / [Розчинитись у передзвоні : передм. Мирослави Новакович]. Луцьк : Волиньполіграф, 2019. 280 с., 104 с. іл. *Українська музика* : наук. часоп. / [гол. ред. Люба Кияновська]. Львів : ЛНМА ім. М. Лисенка, 2022. № 1(43). С. 106–119.
5. Кіндратюк Б. Дзвони та дзвіниці в ареалі Карпат і Прикарпаття: рекреаційно-туристичний потенціал. *Географія та туризм: матер. VI Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди (28 лютого – 1 березня 2023 р., м. Харків)* / [заг. ред. Юлія Муромцева]. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2023. С. 535–547.

6. Кузьмінська Л. Зміст і цілі музикотерапії в соціально-педагогічній роботі з дітьми-інвалідами. *Освіта регіону. Український науковий журнал*. Київ, 2011, № 5. С. 152–157.
7. Мостова Н. Чому дзвонять дзвони? *Галицький кореспондент*. Івано-Франківськ, 2017. 6 квіт. С. 3.
8. Савчин М. Здоров'я людини: духовний, особистісний і тілесний виміри : монографія. Дрогобич: ПП «ПОСВІТ», 2019. 232 с.
9. Соляр Л. Формування етнокультурної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Івано-Франківськ, 2018. 18 с.
10. Сорока О., Банкул Л. Музикотерапія як інноваційна здоров'язбережувальна технологія для роботи з молодшими школярами. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Педагогіка, соціальна робота». Ужгород, 2013. Вип. 27. С. 192–195.
11. Чепига М., Чепига С. Стимуляція здоров'я та інтелекту. 2-ге вид., переробл. і доп. Київ : Знання, 2006. 347 с.
12. Ясіновський Ю. Дзвони і дзвоніння в катедрі св. Івана Хрестителя в Перемишлі на початку ХІХ століття. *Перемиські Архиспархіяльні Відомості*. Перемишль, 2020. Чис. 28. С. 343–354.

References:

1. Pchuk L. (2018). Pidhotovka maibutnix uchyteliv muzychnoho mystetstva do vykhovannia pidlitkiv zasobamy dzvonarstva [Training of future teachers of music education for upbringing of teenagers by means of bell ringing] : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : spets. 13.00.04 – teoriia i metodyka profesiinoi osvity. Ivano-Frankivsk. 18 p. (in Ukrainian)
2. Farthing S. (ed.) (2019). Istoriia mystetstva vid naidavnishykh chasiv do sohodennia [Art. The Whole Story]. Charkiv : Viva. 576 p. (in Ukrainian)
3. Kindratiuk, B. (2012). Dzvonnarska kultura Ukrainy [Bell ringing culture of Ukraine] [=Istoriia ukr. muzyky: Doslidzhennja, vyp. 19 / In-t ukrajinoznav. im. I. Kryp'jakevycha NAN Ukrajinu] / red. Yu. Iasinovskiy. Ivano-Frankivsk : Vyd-vo Prykarp. nac. un-tu im. V. Stefanyka. 898 p. [in Ukrainian].
4. Kindratiuk B. (2022). Litopys vidrozhennia dzvonarstva v Ukraini. Retsenziia na knyhu Halyny Marchuk Dzvony: povnennia do vytokiv [Chronicle of the revival of bell-making in Ukraine. Review of Halyna Marchuk's book Bells: Return to the Origins] / [Rozchynytys u peredzvoni : peredm. Myroslavy Novakovych]. Lutsk : Volynpolihraf, 2019. 280 s., 104 s. il. *Ukrainska muzyka : nauk. chasop.* / [hol. red. Liuba Kyianovska]. Lviv : LNMA im. M. Lysenka. № 1(43). S. 106–119. (in Ukrainian)
5. Kindratiuk B. (2023). Dzvony ta dzvinytsi v areali Karpat i Prykarpattia: rekreatsionoturstychnyi potentsial [Bells and belfries in the area of the Carpathians and Carpathians: recreational and touristic potential]. *Heohrafiia ta turyzm: mater. VI Vseukrainskoï naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. H. S. Skovorody (28 liutoho – 1 bereznia 2023 r., m. Kharkiv)* / [zah. red. Yuliia Muromtseva]. Kharkiv : KhNPU im. H. S. Skovorody. S. 535–547. (in Ukrainian)
6. Kuzminska L. (2011). Zmist i tsili muzykoterapii v sotsialno-pedahohichnii roboti z ditmy-invalidamy [Content and goals of music therapy in socio-pedagogical work with disabled children.]. *Osvita rehionu. Ukrainyski naukovyi zhurnal*. Kyiv, № 5. S. 152–157. (in Ukrainian)
7. Mostova N. (2017). Chomu dzvoniat dzvony? [Why are the bells ringing?]. *Halytskyi korespondent*. Ivano-Frankivsk, 6 kvit. S. 3. (in Ukrainian)
8. Savchyn M. (2019). Zdorovia liudyny: dukhovnyi, osobystisnyi i tilesnyi vymiry [Human health: spiritual, personal and physical dimensions] : monohrafiia. Drohobych: PP «POSVIT». 232 s. (in Ukrainian)

9. Soliar L. (2018). Formuvannya etnokulturnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva [Forming the future musical art teacher's ethnocultural competence] : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : spets. 13.00.04 – teoriia i metodyka profesiinnoi osvity. Ivano-Frankivsk. 18 s. (in Ukrainian)

10. Soroka O., Bankul L. (2013). Muzykoterapiia yak innovatsiina zdoroviazberezhualna tekhnolohiia dlia roboty z molodshymy shkoliaramy [Music therapy as an innovative health-preserving technology for working with younger schoolchildren]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Seriia «Pedagogika, sotsialna robota». Uzhhorod. Vyp. 27. S. 192–195. (in Ukrainian)

11. Chepyha M., Chepyha S. Stymuliatsiia zdorovia ta intelektu [Stimulation of health and intelligence]. 2-he vyd., pererobl. i dop. Kyiv : Znannia. 347 s. (in Ukrainian)

12. Yasinovskyi Yu. Dzvony i dzvoninnia v katedri sv. Ivana Khrestytelia v Peremyshli na pochatku XIX stolittia. [Bells and ringing in the Cathedral of St. John the Baptist in Przemyśl at the beginning of the 19th century]. *Peremyski Arkhyieparkhiialni Vidomosti*. Peremyshl. Chys. 28. S. 343–354. (in Poland)